

PUŠU LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA NOZĪME PIRMSTIESAS IZMEKLĒŠANĀ

THE MEANING OF EQUALITY OF ARMS IN PRE-TRIAL INVESTIGATION

Oskars Kulmanis, *Dr. iur. cand.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras pasniedzējs

Summary

This article is dedicated to further assessment of the principle of equality of arms and its elements that may be applicable to the pre-trial investigation stage of criminal proceedings. The article includes evaluation of two practical elements determined by paragraph 1 and 3 (d) of Article 6 of the European Convention of Human Rights, the right to question witnesses in pre-trial investigation and the right to rely on assistance by private experts.

The pre-trial stage of proceedings in the Republic of Latvia is not held according to the principle of adversarial proceedings. Therefore, the article will address a question, whether rights of the defence and principle of equality of arms grant the suspect the right to interrogate witnesses and rely on assistance by experts in pre-trial investigation of criminal proceedings. The European Court of Human Rights has emphasized several procedural safeguards regarding the aforementioned rights and their meaning in fair proceedings.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, taisnīgs process, pušu līdztiesība, pirmstiesas izmeklēšana

Keywords: criminal proceedings, fair proceedings, equality of arms, pre-trial investigation

Ievads

Ar grozījumiem Kriminālprocesa likumā,¹ kas spēkā stājās 2022. gada 3. novembrī, šī likuma 146. pants papildināts ar jaunu piekto daļu, kurā noteikta procesuāla iespēja personai ar tiesībām uz aizstāvību piedalīties tādas liecinošās personas pratināšanā, kuru turpmāka kriminālprocesa gaitā nebūs iespējams noprotināt.

Šādu aizstāvības tiesību noteikšana neapšaubāmi ir vērsta uz pušu līdztiesības principa ievērošanu pirmstiesas izmeklēšanā un norāda uz to, ka likumdevējs ir uztvēris taisnīga procesa garantiju nozīmi un to ieviešanu pirmstiesas izmeklēšanā. Šajā kriminālprocesa stadijā iespējami arī citi līdzsvarojošie elementi, kas vērsti uz

¹ Kriminālprocesa likums. LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [01.03.2023. red.].

ziņu iegūšanu vai esošo ziņu satura pārbaudi. Piemēram, saistībā ar aizstāvības iespējām līdzdarboties lietas būtības noskaidrošanā, izmantojot tiesības uzdot papildjautājumus ekspertam pirms ekspertīzes noteikšanas.

Šī raksta mērķis ir vispārīgi aplūkot pušu līdztiesības principu kā taisnīgas tiesas elementu, uzmanību veltot nacionālajos un starptautiskajos normatīvajos tiesību aktos un tiesību zinātnē nostiprinātajam saturam un šī principa izpausmēm. Tāpat uzmanība tiks veltīta Eiropas Cilvēktiesību tiesas paustajiem apsvērumiem par šī principa īstenošanu kriminālprocesā.

Raksts izstrādāts, izmantojot juridiskajā literatūrā un Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē paustās atziņas.

1. Pušu līdztiesības principa tiesiskais saturs

Demokrātiskā sabiedrībā atzītais pušu līdztiesības princips ir no taisnīgas tiesas principa izrietošs aspekts. Taisnīga tiesa, process ir raksturīgs visiem tiesvedības procesiem, administratīvajam procesam, civilprocesam un arī kriminālprocesam. Kriminālprocesā līdztiesība uzsver veidu, kādā šajā procesā iesaistītās personas īsteno savas procesuālās tiesības.

Latvijas Republikas Satversmes² (turpmāk – Satversme) 92. panta pirmais teikums noteic, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.

Kriminālprocesuālajās tiesībās taisnīgas tiesas princips nostiprināts Kriminālprocesa likuma 15. pantā, saskaņā ar kuru ikvienam ir tiesības uz lietas izskatīšanu taisnīgā, objektīvā un neatkarīgā tiesā. Šī likuma 18. pantā nostiprināts procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips, saskaņā ar kuru kriminālprocesā iesaistītajām personām ir pilnvaras (tiesības un pienākumi), kas nodrošina tām normatīvajos aktos noteikto uzdevumu un garantēto tiesību līdzvērtīgu īstenošanu.

Saskaņā ar Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas³ (turpmāk – Eiropas Cilvēktiesību konvencija) 6. panta 1. punkta 1. teikumu ikvienam ir tiesības, nosakot viņam izvirzītās apsūdzības pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā likumā noteiktā tiesā. Savukārt šīs konvencijas 6. panta 3. punktā noteikts apsūdzēto minimālo tiesību apjoms, kas ietver būtiskus pušu līdztiesības principa efektīvas īstenošanas elementus.

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām⁴ 14. panta 2. teikumā noteikts, ka ikvienam, nosakot izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību vai tiesības un pienākumus civilprocesā, ir tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas izskatīšanu kompetentā, neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā.

Savukārt Eiropas Savienības pamattiesību hartas⁵ 47. panta otrās daļas 1. teikumā noteikts, ka ikvienai personai ir tiesības uz taisnīgu, atklātu un laikus veiktu lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā, tiesību aktos noteiktā tiesā.

² Latvijas Republikas Satversme. Pieņemta 15.02.1922. [22.03.2019. red.].

³ Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950. [aplūkota 10.03.2023.].

⁴ ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Parakstīts Ņujorkā 16.12.1966. [aplūkots 10.03.2023.].

⁵ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Parakstīta Nicā 07.12.2000. [aplūkota 10.03.2023.].

Dažādi uz pušu līdztiesības nostiprināšanu vērsti procesuāli elementi ir nostiprināti arī Eiropas Savienības direktīvās.

Taisnīga tiesa no procesuālā aspekta sniedz dažādas procesuālās garantijas. Starptautiskās cilvēktiesību institūcijas šo tiesību tvērumā ir attīstījušas tādus svarīgus aspektus kā pieeja tiesai, lietas taisnīga izspriešana, pušu līdztiesības un sacīkstes princips u. c.⁶

Taisnīga tiesa kā pienācīgs un tiesiskai valstij atbilstošs tiesas process aptver vairākas saistītas tiesības, piemēram, tiesības uz pieeju tiesai, pušu līdztiesības un sacīkstes principu, tiesības tikt uzklautam, tiesības uz motivētu tiesas spriedumu un tiesības uz pārsūdzību.⁷ Satversmes tiesa ir atzinusi, ka no Satversmes 92. panta pirmā teikuma izriet arī valsts pienākums paredzēt tiesiskās garantijas, kas nodrošina tiesiskuma un taisnīguma principu ievērošanu lietu izspriešanā.⁸

Tiesību zinātnē atzīts, ka pušu līdztiesības princips ir būtisks tiesību uz taisnīgu tiesu elements un vienlaikus arī tiesiskās vienlīdzības principa izpausme, kas attiecināma uz visu kategoriju tiesai pakļautajām lietām. Lietas izskatīšanā procesa dalībnieku tiesībām ir jābūt taisnīgi līdzsvarotām, proti, lietas dalībniekam ir jābūt nodrošinātām adekvātām iespējām izmantot procesuālos līdzekļus, neesot nepamatoti nostādītām nelabvēlīgākā stāvoklī kā citi procesa dalībnieki. No procesuālās līdztiesības principa izriet valsts pienākums izveidot tādu lietu izskatīšanas procesuāltiesisko regulējumu, kas šo līdztiesību nodrošina. Regulējumam jābūt noteiktam skaidri un saprotami. Procesuālā līdztiesība ir nodrošināta, ja procesa dalībniekiem ir dotas vienlīdzīgas iespējas izmantot procesā paredzētos procesuālos līdzekļus, piemēram, iepazīties ar lietas materiāliem; izteikties par pārējo procesa dalībnieku sniegtajiem paskaidrojumiem un argumentiem; iesniegt pierādījumus un izteikties par tiem, arī pieteikt un noprotināt lieciniekus. Procesuālā līdztiesība ir saistīta gan ar tiesiskajā regulējumā noteiktajām procesuālajām iespējām, gan ar iespēju tās praktiski izmantot. No šī tiesību uz taisnīgu tiesu elementa izriet valsts pienākums gan noteikt attiecīgu regulējumu, gan nodrošināt, lai šis regulējums praksē tiktu ievērots.⁹ Ņemot vērā, ka no taisnīgas tiesas principa izrietošās garantijas nevar tikt tulkotas šauri, praksē ir nozīmīgi, ka tās iespējams praktiski un efektīvi īstenot pušu līdztiesības principam atbilstošā veidā.

Kriminālprocesa likuma 18. pantā nostiprinātais princips ir reglamentēts visai vispārīgi, un "līdzvērtīga īstenošana" ir vērtējuma jēdziens, kas piepildāms ar saturu katrā konkrētā gadījumā. Turklāt procesuālo pilnvaru līdzvērtīguma princips var būt attiecināms uz dažādiem procesa dalībniekiem, kuriem kādā konkrētā brīdī procesā ir uzlikti vienādi pienākumi, piešķirtas vienādas tiesības u. tml. Tas nozīmē, ka attiecīgajiem procesa dalībniekiem jānodrošina līdzvērtīgas (bet ne obligāti vienādas) iespējas tās īstenot.¹⁰

⁶ Mits M. Tiesības uz taisnīgu tiesu. Grām.: Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Inetas Ziemeles zinātniskā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 110. lpp.

⁷ Satversmes tiesas 05.11.2008. spriedums lietā Nr. 2008-04-01, 8.2. punkts.

⁸ Satversmes tiesas 18.10.2012. spriedums lietā Nr. 2012-02-0106, 11.1. punkts.

⁹ Briede J., Višķere I., Litvins G. u. c. Satversmes 92. panta komentārs. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 134.–135. lpp.

¹⁰ Kaija S. Kriminālprocesa likuma 18. panta komentārs. Grām.: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniska monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 86. lpp.

Iepriekš minētās atziņas uzsver, ka pušu līdztiesības princips no perspektīvas, kas saistīta ar pušu dalību procesā, vispārīgi sevī ietver uz taisnīga procesa sasniegšanu vērstus līdzekļus, kas lietas dalībniekiem ļauj līdzvērtīgā veidā iesaistīties kriminālprocesā un tādējādi arī praktiski un efektīvi ietekmēt lietas iznākumu. No valstij noteikto pienākumu perspektīvas šis princips uzsver nepieciešamību valstij izveidot attiecīgu procesuāltiesisko regulējumu un tostarp kriminālprocesā nodrošināt lietas dalībniekiem vienlīdzīgas iespējas to izmantot. Attīstoties kriminālprocesuālajai tiesību sistēmai, izmaiņas tiek veiktas arī tiesiskajā regulējumā, kas skar arī pirmstiesas izmeklēšanu. Ievērojot pirmstiesas izmeklēšanas raksturu, veidojas zināms izaicinājums, kā šajā procesa stadijā īstenojamas no pušu līdztiesības principa izrietošās garantijas. Tādēļ turpinājumā atlikušā raksta daļa tiks veltīta pušu līdztiesības principa elementu meklējumiem un izpaušmēm šajā kriminālprocesā stadijā.

2. Pušu līdztiesības principa elementi pirmstiesas izmeklēšanā

Lai gan procesa mērķis ir vienots, sevišķi pirmstiesas izmeklēšanā valdošā izmeklēšanas noslēpuma institūta daba būtiski ietekmē pušu līdztiesības principa izpaušmes šajā kriminālprocesā stadijā. Kriminālprocesā likums pirmstiesas procesā būtībā neparedz procesā iesaistītās personas informēšanu par procesa gaitu un tajā iegūtajām ziņām. Tādēļ rodas jautājums, vai vispār un kādā mērā izmeklēšanas noslēpuma institūtā balstītā kriminālprocesuālā sistēma Latvijā, ņemot vērā, ka gan valsts, gan arī procesā iesaistītās personas intereses ir vienotas un saistītas ar lietas būtības noskaidrošanu, pirmstiesas izmeklēšanā pieļauj no pušu līdztiesības izrietošo elementu pastāvēšanu un izmantošanu.

Tiesību zinātnē tiek atzīta pastāvoša tiesiska sasaiste starp pierādījumiem un izmeklēšanas veikšanu bez kavēšanās. Šajā sakarā tiek uzsvērtā aizstāvības klātbūtnes nozīme pierādījumu iegūšanā, jo tā nodrošina kvalitatīvāku lietas būtības noskaidrošanas procesu. Aizstāvības līdzdalība ziņu iegūšanā pirmstiesas izmeklēšanā ir vērsta uz personas ar tiesībām uz aizstāvību tiesisko interešu aizsardzību, kā arī tas pozitīvi ietekmē aizstāvamās personas uzvedību kriminālprocesuālajās attiecībās. Aizstāvības aktīva līdzdalība tiek saistīta nevis ar pretdarbību izmeklēšanai, tostarp viltojot procesā iegūstamās ziņas, bet gan ar apstākli, ka aizstāvis var vērst uzmanību uz lietai būtiskiem apstākļiem, kas no izmeklēšanas un prokuratūras iestāžu puses var palikt nepamanīti, un tādā veidā var ietekmēt korektu lietas būtības noskaidrošanu.¹¹

Minētā ideja par aizstāvja nozīmi kriminālprocesā ir veiksmīgi nostiprināta arī Kriminālprocesā likuma 86. panta piektajā daļā, atbilstoši kurai aizstāvja pienākums ir izmantot savas profesionālās zināšanas un pieredzi, kā arī visus likumā norādītos aizstāvības līdzekļus un paņēmienus, lai noskaidrotu, kādi ir attaisnojoši un atbildību mīkstinoši apstākļi personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, un sniegtu tai nepieciešamo juridisko palīdzību. Respektīvi, aizstāvja līdzdarbība kriminālprocesā ir vērsta uz patiesības noskaidrošanu un aizstāvamās personas tiesisko interešu aizsardzību, kas neapšaubāmi garantē efektīvu un taisnīgu kriminālprocesā norisi.

¹¹ Silva F. R. A. Criminal Defense Investigation – instrument to improve the evidence debate in the criminal procedure. *Brazilian Journal of Criminal Procedure*, 2020, No. 6 (1), pp. 69–70, <https://revista.ibraspp.com.br/RBDPP/article/view/308> [aplūkots 13.03.2023.].

Nozīmīgas un praktiski saistošas pušu līdztiesības principa izpausmes ir nostiprinātas arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, skaidrojot Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 3. punkta c. un d. apakšpunktā noteikto tiesību tvērumu un izpausmes. Tādēļ raksta turpinājumā tiks aplūkota Strasbūras tiesas praksē nostiprinātā izpratne par pirmstiesas izmeklēšanas nozīmi un iespējamiem pušu līdztiesības elementiem tajā. Papildus tam tiks veikts šo garantiju salīdzinājums ar procesuālām iespējām Latvijas kriminālprocesā pirmstiesas izmeklēšanā aizstāvībai iesaistīties liecinieku pratināšanā un ekspertu atzinumu iegūšanā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi pirmstiesas izmeklēšanas stadijas nozīmi kriminālprocesā, jo šajā stadijā iegūtie pierādījumi nosaka tiesā izskatāmā noziedzīgā nodarījuma apjomu. Tāpat minētā sakarā tiek atzīts, ka persona ar tiesībām uz aizstāvību šajā procesa posmā var atrasties sevišķi neaizsargātā stāvoklī, ko ietekmē arī apstākļi, ka kriminālprocesuālais tiesiskais regulējums kļūst arvien sarežģītāks, tostarp saistībā ar nosacījumiem par pierādījumu iegūšanu un izmantošanu. Šādu situāciju galvenokārt var līdzsvarot ar iespēju saņemt advokāta juridisko palīdzību. Procesā taisnīgums prasa, lai persona ar tiesībām uz aizstāvību var saņemt pilna spektra juridisko palīdzību. Šajā sakarā aizstāvim jābūt iespējai bez ierobežojumiem nodrošināt fundamentālus personas aizstāvības tiesību aspektus: apspriedi par lietu, aizstāvības taktikas izveidi, aizstāvības pierādījumu iegūšanu, sagatavošanos pratināšanai, atbalstu ciešanās nonākušai personai ar tiesībām uz aizstāvību un arī aizturēšanas apstākļu kontroli.¹² Tiesību uz juridisko palīdzību saturs un nozīme kopsakarā ar pierādījumu pieļaujamību tiesību zinātnē¹³ ir aplūkoti iepriekš, tādēļ šī raksta apjoma dēļ atsevišķi netiks atkārtoti.

Aplūkojot procesa taisnīguma elementu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa pirmstiesas izmeklēšanas un kriminālprocesa nozīmi saista arī ar sabiedrības interesēm par konkrētu nodarījumu izmeklēšanu un noziedzīgo nodarījumu izdarījušo personu sodīšanu. Turklāt tiesa atzīst, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pants nevar tikt piemērots veidā, kas radītu nesamērīgu apgrūtinājumu policijas iestādēm veikt efektīvus pasākumus terorisma un citu smagu noziegumu apkarošanā un varētu traucēt valstij šīs konvencijas 2., 3., un 5. panta 1. punktā noteikto tiesību uz dzīvību un personas drošību. Taču apsvērumi par sabiedrības interesēm nevar pamatot tādus pasākumus, kas liedz personas tiesības uz aizstāvību pēc būtības.¹⁴ Sabiedrības interese par atbilstošu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu un konkrēta noziedzīga nodarījuma izdarījušas personas sodīšanu tāpat ir apsverama, vērtējot personas interesi, ka pierādījumi pret viņu tiek iegūti likumīgā ceļā.¹⁵ Taču apsvērumi par sabiedrības interešu ievērošanu nevar pamatot tādu līdzekļu izmantošanu, kas dzēš personas ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pantu noteikto tiesību uz aizstāvību un tiesību sevi neinkriminēt būtību.¹⁶ Kriminālprocesa mērķis, sevišķi

¹² ECT 16.02.2021. spriedums lietā *V.C.L and A.N. v. the United Kingdom* (iesniegums Nr. 77587/12 un 74603/12), 195. punkts.

¹³ Sk.: Kulmanis O. Advokāts un pierādījumu pieļaujamība kriminālprocesā. Grām.: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 145.–150. lpp.

¹⁴ ECT 13.09.2016. spriedums lietā *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* (iesniegumu Nr. 50541/08, 50571/08, 50573/08 un 40351/09), 252. punkts.

¹⁵ ECT 03.11.2022. spriedums lietā *Mamaladze v. Georgia* (iesnieguma Nr. 9487/19), 75. punkts.

¹⁶ Sk.: ECT 18.02.2010. spriedums lietā *Zaichenko v. Russia* (iesnieguma Nr. 39660/02), 39. punktu.

veicot pirmstiesas izmeklēšanu, tiek sasniegts, rodot saprātīgu balansu starp valsts un sabiedrības interesēm par efektīvu noziedzīgu nodarījumu atklāšanu un atbildīgo personu saukšanu pie kriminālatbildības un procesā iesaistītās personas tiesībām uz taisnīgu procesu, kas sevī ietver arī atbilstošu aizstāvības tiesību īstenošanu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. pants, sevišķi tā 3. punktā noteiktās tiesības, kas ir viens no šī panta 1. punktā noteiktā koncepta elementiem, var būt attiecināmas arī uz kriminālprocesa stadijām pirms lietas nodošanas tiesai gadījumā, ja procesa taisnīgums var tikt būtiski aizskarts minēto tiesību sākotnējās neievērošanas dēļ.¹⁷

Kā redzams, Eiropas Cilvēktiesību tiesa pirmstiesas izmeklēšanas mērķi noskaidrot lietas būtību saista arī ar procesa taisnīgumu un arī ar aizstāvības iesaisti šajā procesa posmā. Apstākļos, kad pirmstiesas izmeklēšana nenotiek sacīkstes formā, aizstāvības tiesību īstenošana var tikt ierobežota, taču šīs tiesības pastāvošo ierobežojumu rezultātā nevar tikt atņemtas pēc būtības. Minētais raisa domāt, kā procesā rast līdzsvaru starp efektīvu izmeklēšanu un aizstāvības tiesību izmantošanu.

Šajā sakarā Eiropas Cilvēktiesību tiesa nosaka, vai aizstāvības tiesību ierobežojumi ir ietekmējuši procesa taisnīgumu. Ierobežojumu raksturs un sekas no taisnīgas tiesas perspektīvas vērtējami, ņemot vērā visus lietas apstākļus kopumā, nevis atsevišķi un izolēti, lai gan nevar tikt izslēgti tādi gadījumi, kad konkrēts apstākļis var būt tik nozīmīgs, ka var būt pamats procesa taisnīguma vērtēšanai jau tā sākotnējās stadijās.¹⁸ Tāpat atkarībā no konkrētiem lietas apstākļiem un aplūkojamās tiesību sistēmas procesa taisnīgumu var apdraudēt: 1) atteikums vai ierobežojumi aizstāvim piekļūt krimināllietas materiāliem procesa sākotnējā stadijā vai tostarp pirmstiesas izmeklēšanas laikā; 2) aizstāvja nepiedalīšanās izmeklēšanas darbībās, kā, piemēram, uzrādīšanās atpazīšanai. Papildus tam nozīme ir apstāklim, vai aizstāvim pastāvēja iespēja bez ierobežojumiem nodrošināt iepriekš aplūkotos fundamentālos personas aizstāvības tiesību aspektus.¹⁹

Ekspertu piesaisti kriminālprocesā no aizstāvības tiesību īstenošanas perspektīvas iztiesāšanā pušu līdztiesības principa tvērumā autors ir aplūkojis iepriekš.²⁰ Ja aizstāvībai no savas puses nav iespējas iesaistīt ekspertus, tostarp pirmstiesas izmeklēšanā, šādā gadījumā nepieciešams garantēt līdzsvarojošus elementus iztiesāšanā.

Arī situācijā, ja eksperts, kurš sniedzis atzinumu, tostarp pirmstiesas izmeklēšanā, tiek atkārtoti nozīmēts iztiesāšanā, ir nepieciešams vērtēt šīs kriminālprocesa stadijas norisi. Turklāt šādā gadījumā Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka ir vērtējams apstākļis, vai iztiesāšanā, nopratinot ekspertu, aizstāvībai bija procesuāla iespēja palīdzībai aizstāvības īstenošanai un jautājumu uzdošanai pieaicināt privāti noteiktu ekspertu, kā arī tas, vai aizstāvībai bija tiesības pieteikt lūgumu iegūt papildu pierādījumus.²¹ Papildus atzīmējams, ka tiesai nav pienākuma iegūt

¹⁷ ECT 24.11.1993. spriedums lietā *Imbrioscia v. Switzerland* (iesnieguma Nr. 13972/88), 36.–37. punkts.

¹⁸ ECT 09.11.2018. spriedums lietā *Beuze v. Belgium* (iesnieguma Nr. 71409/10), 121. punkts; ECT 16.02.2021. spriedums lietā *V.C.L and A.N. v. the United Kingdom* (iesniegumu Nr. 77587/12 un 74603/12), 205. punkts.

¹⁹ ECT 09.11.2018. spriedums lietā *Beuze v. Belgium* (iesnieguma Nr. 71409/10), 135., 136. punkts.

²⁰ Kulmanis O. Pierādījumu pārbaude kriminālprocesā. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 556.–558. lpp.

²¹ ECT 01.06.2017. spriedums lietā *J.M. and Others v. Austria* (iesniegumu Nr. 61503/14, 61673/14, 64583/14), 121.–128. punkts.

papildu ekspertu atzinumus vai veikt citas izmeklēšanas darbības tikai tādēļ, ka lietas dalībnieks to lūdzis. Ja aizstāvība lūdz noprotināt lieciniekus vai iegūt citus pierādījumus, t. sk. ekspertu atzinumus, nacionālajai tiesai ir pienākums izlemt, vai šādu pierādījumu iegūšana iztiesāšanā ir nepieciešama vai ieteicama. Nacionālajai tiesai Eiropas Cilvēktiesību konvencijas tvērumā ir rīcības brīvība atteikt tādu aizstāvības pierādījumu iegūšanu, t. sk. liecinieku noprotināšanu, ja pierādījumi neattiecas uz lietu.²²

Ekspertu sniegtu pierādījumu kontekstā atzīmējams, ka to pieļaujamības nosacījumi nevar liegt aizstāvībai iespēju tos efektīvi apstrīdēt, jo sevišķi iegūt citu ekspertu atzinumus vai viedokļus. Noteiktos apstākļos atteikšanās ļaut iegūt citu ekspertu atzinumu var veidot Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 1. punkta pārkāpumu.²³

Kā tika atzīmēts iepriekš, arī pirmstiesas izmeklēšanā iegūtie pierādījumi veido tiesā izskatāmās lietas apjomu un robežas. Ekspertu atzinumu kontekstā lietas būtības noskaidrošana, kas primāri attiecas uz pirmstiesas izmeklēšanu, un arī atbilstošu līdzsvarojošo faktoru izmantošana Latvijas kriminālprocesuālajā regulējuma tvērumā pamatā ir uzticēta tiesai kā procesa virzītājam iztiesāšanas stadijā.

Kriminālprocesa likuma 66. panta pirmās daļas 7. punktā ir noteikta aizdomās turētā tiesība iepazīties ar lēmumu par ekspertīzes noteikšanu pirms tā nodošanas izpildei, ja ekspertīze attiecas uz šo personu, un lūgt uzdot papildjautājumus. Šāda pieeja, domājams, ir saistīta ar apstākli, ka notikuma vietā veicamajās procesuālajās darbībās aizstāvība nepiedalās. Tas, vai aizstāvības piedalīšanās palīdzētu kriminālprocesa mērķim un atbilstu sabiedrības interesēm, ir atkarīgs no katras konkrētas lietas apstākļiem. Ievērojot, ka ekspertīžu gadījumā aizstāvības interese pilnībā sakrīt ar valsts interesi un ir vērsta uz lietas būtības noskaidrošanu, aplūkotā tiesību norma, to saprātīgi piemērojot, var garantēt efektīvu aizstāvības piedalīšanos ekspertiem uzdodamo jautājumu formulēšanā. Minētie apstākļi būtu arī pamats skaidrāka aizdomu pamatā esošā pieņēmuma izteikšanai, kā arī samazinātu gadījumus, kad būtu nepieciešams veikt papildu ekspertīzi.

No pušu līdztiesības principa aspekta aizstāvības praktiska līdzdarbošanās būtu atzīstama par efektīvu līdzsvarojošo elementu, kas tostarp nodrošinātu efektīvu lietas izmeklēšanu un arī iztiesāšanu. Turklāt šādā gadījumā, ņemot vērā, ka Kriminālprocesa likums šobrīd neparedz aizstāvībai piesaistīt ekspertus un speciālistus kā procesu veicošās amatpersonas, aizstāvības iespēja uzdot ekspertiem jautājumus nodrošinātu iespēju arī personai ar tiesībām uz aizstāvību piekļūt ekspertu pētījumam un to izmantot pierādīšanā.

Kā nākamais līdzsvarojošais faktors aplūkojama iespēja aizstāvībai piedalīties liecinošās personas noprotināšanā pirmstiesas izmeklēšanā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā atzīts, ka iespēja konfrontēt apsūdzības lieciniekus pirmstiesas izmeklēšanas stadijā ir būtisks procesuālais garants, kas var līdzsvarot ierobežojumus, kuri var rasties aizstāvībai, ja šādu liecinieku sakarā ar neierašanos nav iespējams noprotināt iztiesāšanā.²⁴ Iespēja noprotināt liecinieku arī pirmstiesas izmeklēšanā, tostarp netieši uzdodot rakstveida jautājumus, tiek atzīta

²² ECT 04.04.2019. spriedums lietā *Hodžić v. Croatia* (iesnieguma Nr. 28932/14), 61. punkts.

²³ ECT 19.01.2023. spriedums lietā *Zayido v. Azerbaijan* (Nr. 3) (iesnieguma Nr. 60824/08), 93. punkts.

²⁴ Sk.: ECT 10.02.2022. spriedums lietā *Al Alo v. Slovakia* (iesnieguma Nr. 32084/19), 56. punkts; ECT 02.03.2017. spriedums lietā *Palchik v. Ukraine* (iesnieguma Nr. 16980/06), 50. punkts.

par līdzsvarojošu faktoru.²⁵ Tāpat arī kā procesuāls garantis pirmstiesas izmeklēšanā sniegta liecības pārbaudē ir apstākļi, ka tā fiksēta videoierakstā.²⁶ Iespēja aizstāvībai, tostarp noprotināt personu, kura apstiprinājusi kratīšanas un izņemšanas norisi, Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē tiek apstiprināta kā atbilstošs līdzsvarojošs faktors, kas nodrošina procesa taisnīgumu un pušu līdztiesību.²⁷ Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesa, vērtējot nacionālo tiesu sniegto procesa taisnīguma vērtējumu, ir atzinusi, ka šāda pieeja, meklējot veidus, kā atzīt kļūdainu procesu, nevis nodrošinot līdzsvarojošus faktorus, kas saistīti ar nespēju noprotināt klāt neesošus lieciniekus, netiek apstiprināta.²⁸

Arī Latvijā nereti uz ziņu iegūšanu vērsto procesuālo darbību norises tiesiskuma apliecināšanai to veicēji sagatavo ziņojumus, kas atbilstoši Kriminālprocesa likuma 131. panta otrajai daļai tiek atzīti par liecību. Šādā gadījumā, ja aizstāvība pauž iebildumus par izmeklēšanas darbības likumību un norises atbilstību kriminālprocesuālajam likumam, ziņojumu sagatavotāji tiek noprotināti tiesā. Šāda noprotināšana galvenokārt nav iespējama, jo ziņojumu autori neatceras lietas apstākļus.

Situācija, kad aizstāvības iebildumu esības gadījumā procesuāli nav nodrošināta iespēja ziņojuma autoru noprotināt, prasa garantēt citus līdzsvarojošus elementus. Apstākļi, ka šādi ziņojumi tiek izmantoti tiesas nolēmumu pamatošanā, lai gan nepastāv citi to saturu apstiprinoši pierādījumi, kā arī procesā nav nodrošināta efektīva iespēja iebilst pret šo ziņojumu saturu patiesumu un apstrīdēt izmeklēšanas darbības norisi, var raisīt pamatotas bažas par pušu līdztiesības principa ievērošanu un procesa taisnīgumu. Minētais apstākļi rada objektīvu nepieciešamību apsvērt, kādi līdzsvarojoši faktori šādā gadījumā pastāv.

Kā viens no apsvērumiem ir apstākļi, ka ziņojuma saturu apstiprina citi pierādījumi. Piemēram, procesuālā darbība fiksēta tehniskiem līdzekļiem. Šādā gadījumā citu apstiprinošo pierādījumu pārbaude nodrošinās līdzsvaru starp apsūdzības uzturētāju un aizstāvību, kā arī nodrošinās taisnīgu ziņojuma izmantošanu pierādīšanā. Otrs apsvērums, ņemot vērā, ka ziņojuma autoru iztiesāšanā faktiski noprotināt nebūs iespējams, ir saistīts ar iespēju ziņu avotu atkārtoti noprotināt jau pirmstiesas izmeklēšanā, tostarp nodrošinot arī aizstāvības procesuālās iespējas izvīzīt uzdodamos jautājumus vai pat piedalīties atkārtotā pratināšanā, kas var tikt fiksēta tehniskiem līdzekļiem. Tas nodrošinātu aizstāvības iesaisti jau pirmstiesas izmeklēšanā, kas dotu iespēju praktiski un efektīvi īstenot Kriminālprocesa likuma 146. panta piektajā daļā noteiktās tiesības, kā arī proaktīvi novērstu neefektīvu policijas darbinieku pratināšanu iztiesāšanā.

Apsūdzības liecinieku pratināšana pirmstiesas izmeklēšanā aizstāvības klātbūtnē tiek atzīta par atbilstošu Eiropas Cilvēktiesību konvencijā noteiktajām garantijām par sacīkstes procesu.²⁹ Konkrētajā lietā³⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesa ņēma vērā apstākli, ka Slovērijas kriminālprocesuālajā regulējumā ietverts nosacījums informēt aizstāvību par plānotu liecinieku pratināšanu, kas ļauj izlemt, vai procesuālajā darbībā

²⁵ Sal. sk.: ECT 29.03.2016. spriedums lietā *Paić v. Croatia* (iesnieguma Nr. 47082/12), 47. punkts.

²⁶ ECT 11.12.2018. spriedums lietā *Dimović and Others v. Serbia* (iesnieguma Nr. 7203/12), 62. punkts.

²⁷ ECT 03.11.2022. spriedums lietā *Mamaladze v. Georgia* (iesnieguma Nr. 9487/19), 77. punkts.

²⁸ ECT 10.02.2022. spriedums lietā *Al Alo v. Slovakia* (iesnieguma Nr. 32084/19), 65. punkts.

²⁹ Sal. sk. turpat, 57. punkts.

³⁰ Sk. turpat, 58. punkts.

piedalīties. Savukārt Kriminālprocesa likuma 146. panta piektajā daļā iespēja aizstāvībai piedalīties liecinošās personas pratināšanā saistīta tikai ar apstākli, ja personu turpmāk kriminālprocesā varētu nebūt iespējams nopratināt. Skaidrojot minētās tiesību normas nozīmi, likumdevējs atzinis, ka tā vērsta uz lietas izmeklēšanas un iztiesāšanas efektīvizēšanu.³¹

Šāds procesuālais regulējums vērtējams kā pozitīvs solis preti taisnīga procesa un sacīkstes procesa elementu nostiprināšanai pirmstiesas izmeklēšanā. Tajā pašā laikā aizstāvības neierašanās uz personu pratināšanu pirmstiesas izmeklēšanā automātiski nenozīmē, ka notikusi viennozīmīga atteikšanās no Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. panta 3. punkta d. apakšpunktā noteiktajām tiesībām un liecinieku atkārtota pratināšana un liecību pārbaude varētu tikt liegta iztiesāšanā sacīkstes procesa apstākļos. Šajā sakarā var būt nozīmīgs iepriekš paustais apsvēruma par pirmstiesas izmeklēšanā veiktās pratināšanas fiksēšanu tehniskiem līdzekļiem.

Turklāt Kriminālprocesa likuma 146. panta piektās daļas kontekstā atzīmējams, ka, izvērtējot kriminālprocesa intereses, aizstāvības līdzdalība lietas būtības noskaidrošanā un liecinošo personu pratināšana varētu būt pamatota un nepieciešama arī gadījumos, kas nav saistīti ar šķēršļiem turpmāk procesā nopratināt šīs personas. Piemēram, no aizstāvības uzdoto jautājumu satura procesa virzītājs var uztvert arī citus apstākļus, kas ir svarīgi lietas būtības noskaidrošanai. Šo apstākļu izmeklēšana sekmētu kriminālprocesa mērķa sasniegšanu un iespējami ļautu procesu pabeigt arī vienkāršotās procesa formās.

Kopsavilkums

1. Pušu līdztiesības princips nosaka veidu, kādā lietas dalībnieki kriminālprocesā var īstenot savas procesuālās tiesības. No šī principa valstij izriet pienākums gan izveidot nepieciešamo procesuālo regulējumu, gan arī nodrošināt lietas dalībniekiem iespēju līdzvērtīgi izmantot procesā paredzētos tiesiskos līdzekļus.
2. Pušu līdztiesības principa izpausmes Latvijas kriminālprocesā ietekmē apstākli, ka pirmstiesas izmeklēšana nenotiek sacīkstes formā. Šādos apstākļos ir samērojamas sabiedrības intereses par efektīvu konkrētu nodarījumu izmeklēšanu un noziedzīgo nodarījumu izdarījušo personu sodīšanu, un aizstāvības tiesību īstenošanu. Nodrošinot kriminālprocesa taisnīgumu, tas aplūkojams kā vienots veselums, tādēļ noteiktos gadījumos ir apsverama aizstāvības tiesību aktīva izmantošana un aizstāvības līdzdarbošanās arī pirmstiesas izmeklēšanā, jo tā var sekmēt lietas būtības noskaidrošanu.
3. Kriminālprocesa likums neparedz tiesības no aizstāvības puses piesaistīt ekspertus. Taču šis likums neizslēdz situāciju, ka aizstāvība ekspertu atzinumus iegūtu un lietai lūgtu pievienot kā dokumentus. Tāpat minētā likuma 66. panta pirmās daļas 7. punkts paredz daļēju aizstāvības iesaisti papildjautājumu uzdošanā ekspertiem pirms lēmuma par ekspertīzes noteikšanu nodošanas izpildei, ja ekspertīze attiecas uz šo personu. Nosacījums “ja ekspertīze attiecas uz šo

³¹ Sk. likumprojekta “Grozījumi Kriminālprocesa likumā” (Nr. 1323/Lp13) anotāciju, <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/1493B4CCDCBD851EC22587DB0029DF4D?OpenDocument> [aplūkots 14.03.2023.].

personu” tikai daļēji aptver kriminālprocesa mērķi, jo var neattiekties uz valsts un sabiedrības, kā arī aizstāvības tiesisku interesi par lietas būtības noskaidrošanu. Aizstāvības līdzdarbība, uzdodot papildjautājumus pirms ekspertīzes noteikšanas, var būtiski sekmēt kriminālprocesa mērķa sasniegšanu, tādēļ ir apsverama nupat citētā nosacījuma izslēgšana no Kriminālprocesa likuma 66. panta pirmās daļas 7. punkta. Šādā gadījumā procesa virzītājs var apsvērt aizstāvības iesaisti kriminālprocesā atbilstoši konkrētiem lietas apstākļiem.

4. Kriminālprocesa likuma 146. panta piektajā daļā iespēja aizstāvībai piedalīties liecinošās personas pratināšanā saistīta ar apstākli, ja personu turpmāk kriminālprocesā varētu nebūt iespējams nopratināt. Tā ir papildu garantija, kas nodrošina taisnīgu procesa norisi un aizstāvībai iespēju piedalīties liecinošās personas nopratināšanā jau pirmstiesas izmeklēšanā. Ievērojot, ka šī procesuālā garantija ir vērsta uz aizstāvības līdzdalību lietas būtības noskaidrošanā, ir apsverams to attiecināt arī uz citiem gadījumiem, kad liecinošo personu pratināšana varētu būt pamatota un nepieciešama arī gadījumos, kas nav saistīti ar šķēršļiem turpmāk procesā nopratināt šīs personas. Procesuāla iespēja aizstāvībai jau pirmstiesas izmeklēšanā piedalīties liecinošo personu pratināšanā var efektīvizēt Kriminālprocesa likuma 489. panta piemērošanu iztiesāšanā.